

УДК 930.1

Любов Кондратюк

ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ НАД УКРАЇНСЬКОЮ ІСТОРІЄЮ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті обґрунтовано необхідність сутнісного дослідження української історії, створення її філософської версії як вагомого чинника формування національної ідентичності. Доведено, що вирішення цієї проблеми можливе тільки об'єднаними зусиллями історичної науки, яка обмежена в репрезентації історичного процесу, і філософії, яка має спрямувати зусилля на переосмислення загального образу української історії й оновлення методологічного інструментарію історичного пізнання.

Ключові слова: філософська рефлексія, українська історія, історична наука, національна ідентичність, культура, методологія.

Кондратюк Л.

ФИЛОСОФСКАЯ РЕФЛЕКСИЯ НАД УКРАИНСКОЙ ИСТОРИЕЙ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

В статье обосновывается необходимость сущностного исследования украинской истории, создания её философской версии как весомого фактора формирования национальной идентичности. Доказывается, что решение этой проблемы возможно только объединёнными усилиями исторической науки, которая ограничена в репрезентации исторического процесса, и философии, которая должна направить усилие на переосмысление общего образа украинской истории и обновление методологического инструментария исторического познания.

Ключевые слова: философская рефлексия, украинская история, историческая наука, национальная идентичность, культура, методологія.

Kondratiuk L.

PHILOSOPHICAL REFLECTION ON UKRAINIAN HISTORY AS A FACTOR FOR FORMING OF NATIONAL IDENTITY

The necessity of the essential research of Ukrainian history, creation of its philosophical version as an important factor of the formation of national identity in the article is confirmed. It is proved that solving of this problem is possible only by joint efforts of history, which is limited in the representation of the historical process, and the philosophy that has to direct efforts to reinterpretation of the general form of Ukrainian history and to renewal of the methodological instrumentarium of historical cognition.

Key words: philosophical reflection, Ukrainian history, historical science, national identity, culture, methodology.

Сплеск проблематики ідентичності в сучасному дискурсі свідчить не тільки про загрози традиційним типам суспільств і культур в умовах глобалізації, а й про радикальну реакцію різних форм повсякденного життя в культурі (життєсвітів), саме існування яких як форм спільного життя людей опинилося під питанням. Особливо актуальним це виявилось для України, де соціальні зрушення останніх років спровокували глибокий тектонічний зсув у європейському соціальному просторі і яка «стала лакмусовим папірцем для глобальної моральної (не) чутливості на початку двадцять першого століття. У жодній країні світу не було більш трагічного пробудження і повернення до справжньої незалежності, ніж в Україні» [1, с. 6]. Тому думка, що сьогодні національна та етнічна ідентичність стає «дедалі менш важливою лінією фронту, вздовж якої примушення і свобода, приєднання і виключення протистоять у війні на виснаження» не відповідає українській дійсності, в площині якої проблема національної ідентичності набуває фактичного, а не декларативного статусу [1, с. 44]. Це особливо актуально, зважаючи на відкриту військову агресію, зовнішні та внутрішні асиміляційні тиски, деградацію та дезінтелектуалізацію мовної культури, колонізаційну тяглість загалом, що вимагає витворення нового гуманістичного дискурсу, який має сприяти екстраполяції нових смислів і теоретичному самоусвідомленню української культури як об'єктивації буття українського народу [5, с. 25].

Проте проблема видається ще глибшою. Геополітичні, мовні, конфесійні чинники є необхідними, але не достатніми для формування національної тожсамости. Більш фундаментальним, на нашу думку, є став-

лення до своєї історії. Саме воно в кінцевому підсумку визначає геополітичні орієнтири, мовні та культурні уподобання, вибір конфесії тощо. Розглядаючи історію, варто мати на увазі не лише емпіричні прояви подій, але й те, що стосується самої можливості існувати в часі (мати історію), самого способу історичного буття. Зазвичай подібні питання знаходяться за межами досяжності емпірично орієнтованої думки й особливо гостро постають у періоди криз, про що свідчить досвід Заходу. Особливу вагу вони мають для історії українського народу, складність вибору яким своєї долі пов'язана насамперед із непроясненим, непереосмисленим минулим, із політичною (ідеологічною) заангажованістю нашої історії загалом (а вона й досі є засобом маніпуляції різними політичними силами), неготовністю до перебудови, переорієнтації наших звичних навиків розуміння.

Вирішення цих складних проблем лежить, ми вважаємо, у площині об'єднання зусиль історичної науки (яка, на жаль, ще й досі заангажована емпіричним рівнем осягнення історії, а тому обмежена в репрезентації історичного процесу) і філософії, що повинна спрямувати свої зусилля на оновлення методологічного інструментарію самого історичного пізнання. Йдеться про можливість і доцільність філософського дослідження української історії як певної цілісності та створення її філософської версії [6, с. 127]. З другого боку, філософське осмислення історії крізь призму таких запитів є умовою вироблення загального погляду на неї (ідеї історії), що є передумовою внесення істотних змін у її дослідження. У певний час такі запити реалізувала німецька філософія, звернувшись до античних витоків європейської культури. Таке звернення почалося із осмислення історичності людських форм мислення в концепції апіоризму І. Канта, воно ж проявляється в його філософській концепції історії, в основі якої лежить ідея сутнісного зв'язку історії і людського розуму. Ця концепція стала основою для розбудови ряду філософсько-історичних систем, передусім Г. Гегеля, В. Гумбольдта. У них вирішуються проблеми сенсу історії, її початку і спрямування. Саме ці запити сформували світоглядний простір й окреслили смислове поле діяльності людини культури Модерну, вплинувши на поступ західного суспільства.

На часі необхідність філософської рефлексії над українською історією. Це означає, що екстенсивний підхід до неї, пов'язаний із розширенням емпіричної бази, зокрема з експансією думки в доісторичні часи, себе вичерпав, а значить постає необхідність переходу до інтенсивного, сутнісного її дослідження. Очевидно, що тут потрібні власні зусилля і власна рефлексія над своєю історією. Зараз українська філософська думка торкається проблеми сенсу, початку, спрямування, чинників і суб'єкта української історії передусім у контексті культури, дослідження витоків української філософії, особливостей її виникнення і функціонування в «тілі» киеворуської культури. Дослідження культурологічного складника є важливим, тому що відкриває шлях до глибшого пізнання її початкового етапу, враховує духовні інтелектуальні процеси, що знаходяться, на жаль, на периферії історичних розвідок. Звертаючи увагу на цю суперечність, В. Горський зазначав, що сам по собі фактуальний базис не є самодостатнім компонентом історичної пам'яті народу [2, с. 218]. Хронологічне датування історії як процесуально-часового розкриття людської присутності у світі завжди несе в собі елементи умовності. Йдеться, на думку О. Забужко, про різницю «між історією лінійною (мертвою: вимкненою з розмаїття можливостей і заспокоєно-статичною у своїй здійсненності)», призначеної у кращому разі слугувати унаочненням певної теоретичної концепції і «нелінійною, живою, багатоголовою, яка однозначно зберігає в собі нерозпуклі пуп'янки всіх своїх нереалізованих можливостей, отже, суміщає в одному часовому моменті принаймні кілька різносуб'єктних ракурсів – точок зору на події», перед якою історія постає як суб'єктна творчість – як культура. Ідея культури предстає як субстрат і головний носій «національної тожсамости, а значить, і детермінанти національної історії» [3, с. 43]. Це означає визнання свого національного минулого історичним виявленням спільної долі, конкретніше – однакове його трактування і сприйняття не лише об'єктивно-раціоналістично, а й емоційно-чуттєво, ціннісно, не як послідовність фактів, а як цілісного образу. Тоді сама нація постає в суспільній свідомості не просто як механічний результат історичного процесу чи випадкового збігу обставин, а як витвір спільної волі і зусиль багатьох попередніх поколінь, керованих ідеалами свободи, справедливості, духовної та культурної місії, які базуються на моральних ідеалах, духовній діяльності і самосвідомості духа, а національна ідентичність постає як «безперервне відтворення й нове тлумачення характерних вартостей, символів, пам'яті, мітів і традицій, які утворюють особисту спадщину нації, а також отождолення індивідів з цими ознаками, спадщиною й складниками культури» [7, с. 24]. Це особливо важливо в умовах різного бачення свого минулого, часто діаметрально протилежного, різними регіональними групами українського етносу і формування на цьому ґрунті контраверсійних історичних свідомостей.

Запити філософського дослідження української історії зумовлені також об'єктивною історією українського народу. Йдеться про проблематичність наявного витлумачення історичної реальності як предмета пізнання. Однією з головних умов подолання кризи є зміна уяви про реальність. Ідеться про переосмислення загального образу української історії на тлі того кризового стану, у якому вона знаходиться. Ситуація кризи виходить за межі досяжності історичної науки, ініціює філософсько-історичну проблематику, необхідність методологічного оновлення, а це висуває вимоги до самої філософії, її зрілості, бо філософське дослідження має бути спрямоване не лише на вивчення дійсного стану історії, але й на дослідження можливого стану, що передбачає своєрідну мисленнєву добудову історії, що є умовою її наступного ре-

ального дорозвитку. Тому важливо дослідити, наскільки близькою до європейської філософської традиції є філософія українська. Останнім часом утвердилася висловлена Д. Чижевським думка, що «правдивою» українською філософією є «філософія серця». Проте, як зауважує П. Кралюк, в Україні була представлена як «філософія серця», так і «філософія розуму», причому «були фази, коли домінувала одна з них, але з часом їй на зміну приходила друга. Ці «філософії» можна розглядати як два «взаємодоповнюючі» крила української суспільно-філософської думки» [4, с. 8]. Сьогодні, коли вирішуються доля України, слід звернутися до «філософії розуму». Власне, європейська культура (історія) значною мірою є витвором цієї філософії, про що писав М. Гайдеггер, стверджуючи, що філософія виражає глибинну рису західноєвропейської історії, а саме слово філософія мовби стоїть на свідоцтві про народження сучасної епохи світової історії. За участі філософії в європейській культурі були вироблені внутрішні апіорні, в кантівському розумінні, форми, які є зосередженням смислу, котрий визначає діяльність, спрямовану на їх конструювання шляхом зміни зовнішніх форм. Ідеться, образно кажучи, про «рукотворні» апіорні форми, про форми, які людина створює свідомо, зосереджуючи в них такий смисл (потенціал), який, як своєрідна програма, визначає поведінку людей.

Здатність до творення таких апіорних форм є одним із головних чинників креативної природи європейської культури. Воно органічно пов'язане із особливим станом людини, із її внутрішньою свободою, із можливістю вільного вибору своєї долі, із тими ознаками, які характеризують її як особистість. Річ у тім, що філософія, пропонуючи апіорні форми, прокладає шлях для реалізації людських сутнісних сил, вона розширює простір людської свободи. Вона через апіорні форми інкорпорує людське начало в світогляд, який стає для людини полем і підґрунтям її діяльності. Перебуваючи в межах такого світогляду, ґрунтуючись на його ладі, людина здатна дати лад і своїм життєвим проблемам, підносячи їх до розумної форми існування, до космічного ладу.

Отже, реконструкція контексту української історії, подолання системної кризи, у якій вона знаходиться, передбачає необхідність філософської рефлексії, адже філософія, починаючи з античності, була одним із найважливіших чинників західної культури й опосередковано, через культурні інституції, вибудовані на її засадах, впливала на українську історію. На часі створення філософської версії української історії як певної цілісності, яка репрезентує різні буттеві, темпоральні, модальні вияви історичного життя і це повинно не залишитися тільки на рівні декларації, а стати відповідальною справою.

Література:

1. Бауман З., Донкіс Л. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плінній сучасності [Текст] // Зігмунд Бауман, Леонідас Донкіс ; пер з англ. О. Буценка. – К. : Дух і літера, 2014. – 280 с.
2. Горський В. Біля джерел. Нариси з історії філософської культури України. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2006.
3. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст : франківський період. – К. : Факт, 2006. – 156 с.
4. Кралюк П. Чи є українська філософія європейською? // «День». – 2014. – № 7–8.
5. Національна ідентичність і громадянське суспільство // Є. Бистрицький, О. Білий, Р. Зимовець, Р. Кобець, С. Лозиця, С. Пролєєв. – К. : Дух і літера. – 2015. – 452 с.
6. Проценко І. Українська історія як предмет філософської рефлексії і освітня дисципліна. Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія, соціологія, політологія. – 2008. – № 18. – С. 127–132.
7. Сміт Е. Націоналізм : Теорія, ідеологія, історія / пер. з англійської. – К. : «К.І.С», 2004. – 170 с.